

A „De divino patrimonio” ezek szerint Gellért püspök utolsó előtti, a „Deliberatio”-t közvetlenül megelőző, annál egy évvel korábbi, tehát alighanem 1044—45-ből való munkája. Témája minden valószínűség szerint a Szentháromság volt, Krisztus megváltásának tana és a kinyilatkoztatás isteni öröksége — a cím „patrimonium” szava isteni hagyatékot, örökségként kapott birtokot jelent, de jelenti a Szentháromság lényegét, állagát is.⁸

Ha ezt a rekonstruálható tartalmat egybevetjük a manicheizmus — bogumilizmus tanításával, jó-rossz eredendő, abszolút dualizmusával, a manicheizmus isten-tánával: látnivaló, hogy Gellért püspök ezúttal is olyan témát ragadott meg, amely a friss magyar kereszténységben „aktuális” volt — éppen úgy, mint a Credo, és részben ugyanolyan okokból, amelyenekből a Credo.

KANYAR JÓZSEF

BERZSENYI ÉS A SOMOGY MEGYEI OLVASÓTÁRSASÁG

Ebben az esztendőben volt Berzsényi Dániel születésének (1776. máj. 7.) 180 esztendő és halálának (1836. febr. 14.) 120 esztendő fordulója. A kettős emlékezés alkalmából nem lesz érdektelen néhány olyan adatot közölni az olvasó Berzsényiről abból a „Reversalis protocollumból” (1832—1870), amelyet nemrégiben találtak meg a Kaposvári Állami Levéltárban a feudális-kori anyag rendezése közben. A „Reversalis Protocollum” lényegében a megyei könyvtár kölcsönzési naplója. Teljes címe: „Az olvasó szobából könyveket kivívó uraknak Reversalis Protocolluma”, amelyet 1832. január 1-től 1870 márciusáig vezettek.

A kötet lapjainak forgatása közben a somogyi reformnemzedék kulturális életére vonatkozóan sok értékes adatot találunk. Tiszta képet nyerhetünk arról: mit olvastak az emberek a XIX. század derekán Somogyban, kik voltak rendszeres kölcsönzői a megyei könyvtárnak, valamint kataszterszerűen összeállíthatjuk belőle azoknak a lapoknak és folyóiratoknak a jegyzékét, amelyekkel egy megyeszékhelyi könyvtár rendelkezett több mint száz esztendővel ezelőtt.

Lássuk először, kik voltak a megyei olvasótársaság leghűségesebb kölcsönzői? Berzsényi Dániel, Xantus János, a világhírű kutató és felfedező, Sommsich Pál, a nagynevű politikus (az 1860. évi niklai ünnepségek főrendezője), a két levéltáros: a Csonkainait istápoló Szokolay Dániel és utóda, a jeles levéltárrendező: Nagy Lajos, Madarász József, a magyar függetlenség nagy somogyi harcosa és megyei követe, Mocsy János, Noszlopy Gáspár demokrata szellemű tisztikarának (amelynek alispánja: Berzsényi Farkas volt, „az elhunyt korszorús költő fia, demokrata érzelmű, tiszta jellemű hazafi”) „veterán magyar”-ja, aki testvérével a jeles Phaedrus-fordító Antall rendszeres kölcsönzője és olvasója volt a könyvtárnak (Mocsy Antal: Phaedrus meséi öt könyvben 1855. Fordította Kötcésen Somogy megyében 1854-ben).

A leghűségesebb kölcsönző Berzsényi volt. Ismeretes körülmény, milyen nehezen tudott Nikláról gyakori betegsége miatt kimozdulni. Hatalmas lelki erő kellett ahhoz, hogy sok családi gondja (idősebbik fia: szolgabíró távol a háztól, Antal fia katona, ugyancsak távol a háztól, kisebbik fia iskolás), gazdasági bajai (földjei többnapos járásra: Niklán, Gombán, Polányban és Vas megyében) és gyakran fellépő súlyos betegsége ellenére, szinte két havonként vállalja a csaknem 60 kilométeres Nikla—Kaposvári kocsitúrák nehézségeit. Amikor Antal fia felmentéséért instanciázik a megyén (eredetije a levéltárban), Bogay főbíró „éltes idejére” és „törődött egészségére” hivatkozik, „aki napjainak nagyobb részét a szobájában kénytelen tölteni, több betegségeknek ki lévén téve, minden kis időváltozásba a külső levegő egészségének ártalmas lévén” — mindezek ellenére sűrűn megfordult a megyeszékhelyen és ezeknek az utaknak minden egyes alkalommal a könyvtár volt a végső állomása.

A Protocollumban sajátkezű bejegyzései és aláírásai bizonyítják, hogy mit olvasott, mi érdekelte a könyvtárban. Aláírása mögötti rovatbejegyzései pedig azt bizonyítják, hogy a kölcsönzési díjat minden alkalommal lefizette. (Egy kötet kölcsönzési díja 1 krajcár volt.) Hacsak egy napra jött is a megye székhelyére, első dolga a kölcsönzött művek hiánytalan visszaszármaztatása volt. Visszamaradt könyvadóssága soha sem volt.

Mit olvasott rendszeresen Berzsényi? Kövessük nyomon bejegyzéseit a kölcsönző könyv kronológiái sorrendjében. 1832. január 22-én kölcsönözte ki a Német Minerva (1831),

⁸ Batthyan szerint a cím „de divina paternitate”-nak értelmezendő, ez azonban Szent Gellértnek a műre vonatkozó „Deliberatio”-beli utalásai alapján aligha helytálló: abban lényegesen többről volt szó, mint „az isten atyáságról”.

a Jahrbücher der Litteratur (1831) köteteit. A hat kötetet már február 11-én visszahozta. Ugyanezen napon kölcsönözte ki a Tudományos Gyűjtemény számait és a Jahrbücher der Litteratur folytatólagos köteteit. Április 6-án a Magyar Minervát és a Tudományos Gyűjtemény soronlevő köteteit. Ekkor fizetett először a kikölcsönzött öt kötet után 5 krajcár kölcsönzési díjat. Május 18-án a fenti művek folytatólagos számait nyolc kötetben nyolc krajcár használati díjért vitte magával. Június 26-án újra cserélte a folyóiratok számait. Szeptember 4-én a fentiekben kívül magához vette a Jahrbücher der Geschichte und Standkunst és az Ausland folyóiratok példányszámait. Október 18-án magával vitte az Aurora legfrissebb számát is. Ebben az esztendőben november 24-én járt utoljára Kaposvárott és nyolc kötetet kölcsönzött ki a fenti folyóiratok és lapok folytatólagos számaiból. Ezekben kívül magához vette a Litteratur Zeitung-ot és a Morgenblatt számait is.

1833. január 26-án tíz kötetet vesz magához, a fenti folyóiratok folytatólagos számaiból s az Ökonomische Neuigkeiten-t is. Február 4-én négy, április 25-én hat kötetet cserél és kikölcsönzi a Magyar Lexikon-t is. Augusztus 30-ától kezdve rendszeresen olvassa a Land und Seereisen-t. Szeptember 30-án tíz, november 1-én hat és november 20-án nyolc kötetet vesz magához a folyóiratok folytatólagos számaiból és a Konversations Lexikon példányait.

1834. február 5-én, május 2-án, szeptember 7-én és november 22-én huszonegy kötetet kölcsönöz ki a fenti művek folytatólagos számaiból. 1835. január 25-én, május 23-án és november 19-én harminchat kötetet.

Utolsó kölcsönzése halála előtt huszonhárom nappal történt, 1836. január 22-én. Nyilván hirtelen halált hozó bajnak kellett fellépnie ahhoz, hogy a 60 esztendős költőt huszonhárom nappal utolsó kaposvári könyvtári útja után a niklai temetőbe kísérjék. Utolsó kölcsönzésekor a Tudományos Gyűjtemény 1835. évi márciusi és júniusi, a Land und Seereisen 1835. évi februári és a Német Minerva 1835. évi júniusi számait vette magához. (E köteteket családja még ugyanezen év szeptember 16-án visszaszolgáltatta a könyvtárnak.)

Berzsenyinek a Megyei Olvasó Társaság szívügye volt. A könyvtár, amelynek létrehozásán igen sokat buzgókodott, élete utolsó éveiben hatalmas munkakedvében láthatta a költőt. 1833-ban két nagyobbblégzetű tanulmányt írt. Az egyiket esztétikai nézeteiről: a Poétai harmonicitát, a másikat népünk sorskérdéséről: A magyarországi mezei szorgalom némely akadályairól, amelyben a földreform, a tagosítás, a szövetkezés és a népnevelés elengedhetetlen szükségességét hangsúlyozta. Ez a mű egyszersmind a Széchenyi megindította nemzetépítő programra adott igenlő válasza is volt. Könyvtárlátogatásában — mint láthatuk — még közelítő halála sem akadályozta.

Befejezéstül nem lesz érdektelen arra a kérdésre sem felelnünk: mit olvastak egy vidéki megyei könyvtárban az elmúlt század derekán? A Reversalis Protocollumból erről is hífé képet kapunk. Ezúttal csak a könyvtárnak járó magyar és idegen nyelvű, valamint a külföldi lapok és folyóiratok címeit soroljuk fel: Magyar Minerva, Német Minerva, Tudományos Gyűjtemény, Élet és Litteratura (Berzsenyi munkatársa volt), Aurora (ennek is munkatársa volt), Klio, Rajzolat, Koszorú, Mezei Gazda, Emlény, Honművész, Regélő, Fillér Tár, Figyelmező, Gazdasági Tudósítások, Országgyűlési Szemle, Regénytár, Daguerreotyp, Nemzeti Társalkodó, Beretválkozó Tükör, Kereskedési Szemléletek, Echo, Toldalék a Kurirhoz, Musarium, Magyar Játékszin, Magyar Lexikon és különféle magazinok, valamint a Theater Zeitung, Litteratur Zeitung, Ausland, Morgenblatt, Pfenig Magazin, Archiv für Statistik, Der Spiegel, Jahrbücher der Litteratur, Ökonomische Neuigkeiten, Jahrbücher der Geschichte und Standkunst, Land und Seereisen, Politechnisches Journal, Politische Annalen, Annalen der Erd-Völker és a Konversations Lexikon.

MARÓT KÁROLY

„ADRIAI TENGERNEK SYRENAIA GROFF ZRINI MIKLOS”

Mint a „Kik voltak a Múzsák?” c. dolgozatomban (I. az MTA I. O. Közleményei VIII/1956, 85—127. l.) párja és kiegészítője, kiadásra régebben készen áll egy a szirénekről szóló, hasonló terjedelmű tanulmányom, amely mégis a szirénekről az ókorból, messze a közép- és újkorba átnyúló, európai továbbélésének kérdését nem érintve, ezt a hellenizmus korával lényegileg és elvszerűen lezártnak kívánja tekinteni. Kutatásom szempontjából nézve tehát kétségkívül valami „filius ante patrem” esetként hat, ha itt most programomon kívül és túl teszem szövé a szirén-problémának egy a XVII. századi elképzelésébe tartozó esetét, de felbátorít erre nemcsak az, hogy ez a kis jegyzet a magam alapvető szirén-felfogását visszamenőleg nagy mértékben alkalmas igazolni (ami kevésbé érdekes ebben az összefüggésben), hanem még